ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Шахзода Бахромовна Турсунова
Наманган давлат университети докторанти
shaxzoda85@inbox.uz

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бўлажак технологик таълим фани ўқитувчиларини касбий педагогик фаолиятини тубдан ислох қилиш ва касбий компетентлигини ошириш уларга қўйилган талаблар хақида тушунча берилган.Олий таълим муассасасиларида уларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун зарур педагогик шарт-шароитларни яратиш, технологик таълими ўқитувчиларини тайёрлаш мазмуни ва тузилмасини модернизациялаш, психологик-педагогик шароитларини аниқлаш ҳамда унинг сифатини назорат қилиш ва баҳолаш механизмини ишлаб чиқиш орқали мутахассис компетентлигини шакллантиришнинг асосий мақсадини белгилайди.

Калит сўзлар: педагог, компетенция, компетентлик, билим, кўникма, малака, қобилият, интеграция, модернизация, психологик-педагогик, механизм, коммуникатив, ўқув режа, ўқув дастур

КИРИШ

Республикамизда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустакил фикрлашга қодир, иродали, фидоий ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилаяпти.Ҳозирги даврда ишлаб чикаришда техника ва технологияларнинг янгиланаётганлиги, илм ва фаннинг жадал тараққиёти мутахассис кадрлардан ўз билимларини мустақил ва мунтазам равишда чуқурлаштириб, янгилаб, тўлдириб ва кенгайтириб боришни талаб этади. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни рўёбга чиқариш Ўзбекистоннинг халқаро талаблардаги замонавий тараққиётини таъминлай оладиган дадил, мустакил, ижодий тафаккурли, малакали, билимли мутахассис, айни пайтда шахсий инсоний сифатлари шаклланган баркамол кадрларни тайёрлаш мақсадини кўзлайди.Янгиланган таълим тизимини жорий этишда хар бир бўлажак ўқитувчининг ўз фанига ва баркамол авлод таълим-тарбиясига оид

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

касбий компетентлигини шакллантириш ва уларни педагогик фаолиятда изчил қўллай билиш маҳоратига эга бўлиши бугунги куннинг мухим талабидир.

Технологик таълим ўқитувчисини касбий-педагогик тайёрлаш сифатини тубдан ошириш унинг мазмуни билан бевосита боғлиқдир. Педагогик кадрлар тайёргарлиги сифатини сезиларли даражада ошириш учун педагогик ва техник билимлар синтезини таъминлаш зарур. Технологик таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш педагогик ва техник билимларни фан, таълим, техника, технология ва ишлаб чиқариш иқтисодиёти соҳаларидаги ўзгаришларга асосланган интеграцияси таълим жараёнининг самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Ушбу жараён технологик таълим фани ўқитувчисини тайёрлаш мазмунини асослаш ва касбий компетентлигини шакллантириш технологиясини яратишда муайян ўзгаришларни амалга ошириш заруриятини келтириб чиқаради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Бўлажак технологик таълими ўқитувчисининг касбий компетентлигини шакллантириш муаммосини ўрганиш ишига бир қатор илмий ишлар бағишланган. Бироқ бу муаммонинг турли жиҳатлари ва аспектларига олимларнинг қизиқишлари камаймаяпти, бу эса узлуксиз таълим тизимини модернизациялаш ва ривожлантиришнинг ҳозирги замон босқичида алохида аҳамиятга эгалигидан ва унинг долзарблигидан гувоҳлик беради.

Назарий манбалар мазмуни билан танишиш, олий таълим муассасалари фаолиятини ўрганиш ва далилларни тахлил этиш технологик таълими ўкитувчиларини касбий компетентлигини шакллантиришда бир қатор қарама-қаршиликлар мавжудлигини кўрсатди,хусусан:

– Олий таълим муассасаси битирувчисининг етук мутахассис маълумоти даражаси билан Давлат таълим стандартининг модернизациялашган мазмуни ва хажмига қўйилаётган меъёрий талаблар ҳамда унинг шахсий имкониятларини рўёбга чиқариш даражаси ўртасида;

– Олий таълим муассасаларида технологик таълими ўқитувчилари касбий компетентлигини шакллантириш жараёнида қўлланилаётган анъанавий ҳамда инновацион методлар ўртасида;

– Ўқитувчи шахси ва унинг касбий компетентлигини шакллантиришда педагогик жиҳатдан қўллаб-қувватлашга қаратилган олий таълим муассасалари фаолияти билан талабани бўлажак ўқитувчи сифатида тайёрлаш жараёнини ривожлантириш механизми ҳамда қонуниятлари ўртасида;

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

– Педагогик туркум фанларнинг технологик таълими ўқитувчиси шахсий ҳамда касбий компетентлигини шакллантириш борасида умумкасбий ва мутахассислик фанлари билан интеграциялаш имкониятларидан етарлича фойдаланилмаётганлиги ўртасида;

–Илмий-техник тараққиёт, янгиланиб бораётган жамиятнинг маҳоратли педагог шахсига нисбатан ортиб борувчи талаблари билан технологик таълими ўқитувчилари касбий компетентлигини шакллантириш асосий қисмининг ўз-ўзини ривожлантириб бориш шароитида фаолият юритишга тайёр эмасликлари ўртасидаги зиддиятлар кабиларни кўрсатиш мумкин.

Бу каби қарама-қаршиликларни бартараф этиш йўлларидан бири бўлажак ўқитувчиларни касбий компетентликларини шакллантиришдан иборатдир. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини шакллантириш, олий таълим муассасасиларида уларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун зарур педагогик шарт-шароитларни яратиш, технологик таълими ўқитувчиларини тайёрлаш мазмуни ва тузилмасини модернизациялаш, психологик-педагогик шароитларини аниқлаш ҳамда унинг сифатини назорат қилиш ва баҳолаш механизмини ишлаб чиқиш орқали мутахассис компетентлигини шакллантиришнинг асосий мақсадини белгилайди.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Таълим жараёнини такомиллаштиришнинг муҳим омили олий таълим тизимида технологик таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини юқори даражада шакллантирилиши билан узвий боғлиқ. Шу сабабли, замонавий таълим технологиялари имкониятларидан ҳамда яратилаётган ўқув услубий мажмуалардан унумли фойдаланиш негизида технологик таълими ўқитувчилари касбий компетентлигини шакллантириш жараёнининг назарий ҳамда амалий асосларини яратиш долзарб вазифалардан бири эканлигини белгилайди. Шу муносабат билан технологик таълими ўқитувчиларини олий таълим муассасасида тайёрлаш давридан талаб қилинадиган касбий компетентлик даражасини таъминлайдиган янгича ёндашувларни илмий асослаш долзарб вазифа бўлиб келмокда. Мутахассисларни касбий жиҳатдан тайёрлаш борасида хорижий мамлакатларда амалда бўлган таълим мазмунини бевосита ўрганиши шуни кўрсатдики, ғарб мамлакатларида эгаллайди. Республикамизнинг миллий таълим тизими моҳиятига кўра таълим мазмунининг минимал талаблари билим, кўникма ва малакага асосланади.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

Агарда «компетент» ва «компетентлик» тушунчаларининг этимологик тахлилига назар ташласак, улар тасодифан юзага келмаганлигини англаш мумкин.

Компетентлик талаба томонидан алохида билим ва малакаларни эгалланишини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишини назарда тутади.

Битирувчиларнинг касбий тайёргарлиги даражасига қўйилувчи талаблар нуқтаи назаридан компетентлик талабаларнинг муайян вазиятларда билим, малака ва фаолият усуллари тўпламини мақсадга мувофиқ қўллаш қобилиятини англатади.

Компетентлик - бу талабанинг шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллай олиши билан ифодаланади. Мазкур фанда «компетентлик» тушунчасининг моҳияти ҳам тўла очилади, у қуйидаги икки кўринишда намоён бўлади: компетентлик талабаларнинг шахсий сифатлари ҳамда касбий соҳанинг таянч талаблари сифатида шакллантирилади.

Таълим мазмунининг ўқув режадаги фанлар блоклари (барча фанлар учун), фанлараро (фанлар тўплами учун) ва предметли (маълум бир фан учун) тарзда гурухланганлиги боис қуйидаги уч даражани намоён этувчи компетентликни эътироф этиб ўтамиз:

– таянч компетентлик (таълимнинг гуманитар, ижтимоий-иқтисодий мазмунига кўра);

– фанлараро компетентлик (умумкасбий тайёргарликнинг ўқув фанлари ва таълим блокларининг маълум доирлигига кўра);

– битта предмет(фан) бўйича компетентлиги (махсус ўқув фани доирасида аниқ ва маълум имкониятга эгалигига кўра).

Шундай қилиб, таянч компетентлик олий педагогик таълимнинг ҳар бир босқичи учун таълим блоклари ва ўқув фанлари даражасида аниқланади. Таянч компетентлик тартибини белгилашда касбий педагогик таълимнинг асосий мақсадларига мувофиқ ижтимоий ва шахсий тажрибанинг моҳияти, ижтимоий жамиятда касбий фаолиятни ташкил этиш жараёнида хаётий кўникмаларни ушбу нуктаи назардан улар куйидаги компетентлик турларига бўлинади:

1.Яхлит-мазмунли компетентлик. Бу талабанинг қадриятли йўналишлари билан боғлиқ, унинг ижтимоий борлиқни ҳис эта билиши ва тушуниш

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

қобилияти, мустақил хаёт йўлини топа олиши,ўзининг ижтимоий жамиятдаги роли ва ўрнини англаб етиши, ҳаракатларни ташкил этишда аниқ мақсадни белгилаш ҳамда қарор қабул қилиш малакаси, дунёқараши билан боғлиқ компетентлик, у талаба учун ўқув ва бошка вазиятларда ўзини аниқлаш механизмини таъминлайди. Талабанинг индивидуал таълим йўналиши ва унинг хаётий фаолиятининг умумий дастури ана шу компетентликка боғлиқ.

2. Ижтимоий-маданий компетентлик. Талаба чуқур ўзлаштириши зарур бўлган билим ва фаолият тажрибасининг доираси бўлиб, миллий ва умуминсоний маданиятлар ҳусусиятлари, инсон ва инсоният хаётининг маънавий-аҳлокий асослари, оилавий ва ижтимоий анъаналарнинг маданий асослари, инсон хаётида фан ва диннинг роли, уларнинг моддий борликка таъсири, турмуш ва дам олиш борасидаги билимлар, масалан, бўш вақтини самарали ташкил этиш усулларини билиши.

3. Ўқув-билиш компетентлиги. Талабанинг ўрганилаётган аниқ объектлар билан боғлик мантиқий, методологик ва ижтимоий фаолияти элементларидан иборат бўлган мустақил фикрлаш компетентликларининг тўплами бўлиб, унга мақсадни кўра билиш, фаолиятни режалаштириш, унинг мазмунини таҳлил қилиш, рефлексия, фаолиятга шахсий баҳо бериш борасидаги билим ва малакалар киради. Ўрганилаётган объектларга нисбатан талабаларни креатив кўникмалари, яъни билимларни бевосита борликдан олиш, ностандарт вазиятларда муаммони ҳал этишнинг ҳаракат усуллари ва эвристик методларини эгаллайди.

4. Ахборот олиш компетентлиги. Аудио-видео кўрсатув воситалари ва ахборот технологиялари ёрдамида мустақил изланиш,тахлил қилиш ва зарур ахборотларни танлаб олиш, уларни ўзгартириш, сақлаш ва узатиш маҳорати шакллантирилади. Ушбу компетентлик талабанинг ўқув фанлари асосларини муҳим ахборотлар асосида ўзлаштиришини таъминлайди.

5. Коммуникатив компетентлик. Таълим олувчилар билан ўзаро муносабатлар, уларнинг усуллари, мулоқот жараёнида устувор ўрин тутувчи тилни ўзлаштириш, гурухларда ишлаш кўникмалари, жамоада турли хил маьнавий-маьрифий тадбирларни ташкил қилиш ва ўтказишни билишни ўз ичига олади.

6. Ижтимоий-фаолиятли компетентлик фукаролик (фукаро,кузатувчи, сайловчи, вакил вазифасини бажарувчи), ижтимоий-меҳнат соҳаси (истеъмолчи, харидор, мижоз, ишлаб чиқарувчи ҳуқуқлари), оилавий муносабатлар ва мажбуриятлар, иқтисод ва ҳуқуқ масалалари, касбий,

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

шунингдек, шахсий мавқеини аниқлаш борасидаги билим ва тажрибаларни эгаллаш(хусусан, меҳнат бозоридаги мавжуд вазиятни тахлил қилиш, шахсий ва ижтимоий манфаатларни кўзлаб, ҳаракат қилиш маҳорати, меҳнат ҳамда фуқаролик муносабатларининг одобини билиш)ни англатади.

7. Амалий фаолиятга оид компетентликда бир ҳаракат ҳолатидан иккинчи ҳаракат ҳолатига кўчира олиш, ҳаракат ва амалларни янги вазиятларда қўллай олиш, янги ахборотлар ичида тез йўналиш олиш кўникмалари тушунилади.

ХУЛОСА

Мутахассисни тайёрлашнинг бўлажак касбни эгаллаш бўйича ўқув ва билиш фаолиятини ўз ичига оладиган меъёрий моделини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. У олий таълим муассасаси битирувчиси тегишли йўналиш ва тайёргарлик даражасининг малакавий характеристикасида ифодаланган ва илмий асосланган билим, кўникма ва малакалар шахснинг касбий муҳим хислатлари таркибини акс эттиради. Жумладан, технологик таълими йўналиши бўйича ўқитувчи малакасини олган олий таьлим муассасаси битирувчиси: давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ равишда педагогик фаолият олиб боришга тайёр бўлиши, юқори назарий ва амалий тайёргарлик даражасини таъминлайдиган замонавий ўқитиш технологияларидан фойдаланиши, таълим дастурларини ишлаб чиқишда иштирок этиши, уларни ўқув режаси ва ўқув жараёнига мувофиқ равишда тўла хажмда амалга оширилиши учун масъул бўлиши, таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини назорат этишни ташкил этиши, олинган билимларни амалий фаолиятда қўллашга уларни тайёрлаши ва таълим олувчиларнинг мустақил ишларини назорат қилиши, аниқ ўқув фани ўқув-методик жиҳозланишининг базасини яратиши; таълим муассасасининг илмий-методик фаолиятида иштирок этиши, синф рахбари вазифасини бажариши, таълим олувчилар билан тарбиявий ишни ташкил этиши ва утказиши, укув режалари ва дастурларининг таълим олувчиларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этиши,ўз касбий малакасини ошириши лозим.

REFERENCES

1.Авлоний А. Танланган асарлар. Икки жилдлик. 2-жилд. - Т.:Маънавият, 1998.
2. Абдуллаева К.М. Махсус фанларни ўқитишда бўлажак ўқитувчиларнинг касбий билим ва кўникмаларини шакллантиришнинг методик асослари: Дис. ... пед. фан.ном. -Т.:

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01124

3.Муслимов Н.А., Абдуллаева К.М., Мирсолиева М., «Педагогик маҳорат» фанидан ўқув-методик мажмуа. //Ўқув-услубий қўлланма. -Т.: «Фан технологиялари», 2011. 322 б

4. Муслимов Н.А., Гаипова Н,. Халилова Н., «Умумий психология» фанидан ўқув методик мажмуа. //Ўқув-услубий қўлланма. -Т.: «Фан ва технологиялари», 2011.

5.Сайидахмедов Н.С. Ўқитувчининг педагогик тизимда тутган ўрни //Халқ таълими. - Тошкент, 1993. - № 6-7. - Б. 9-12.

6. Жўраев Р.Ҳ Толипов Ў. “Педагогик фаолият,технологиялар ва маҳорат”. “Узлуксиз таълим” 2003 й

7. Д.А. Тхоржевский “Меҳнат таълими методикаси” – Т “Ўқитувчи” 1987й

8. А.Ғ.Турғунбоева “Психологические особенности формирования социальной перцепции у будуших педагогов” Тошкент-2020 г